

VARIA

Bibliopolium

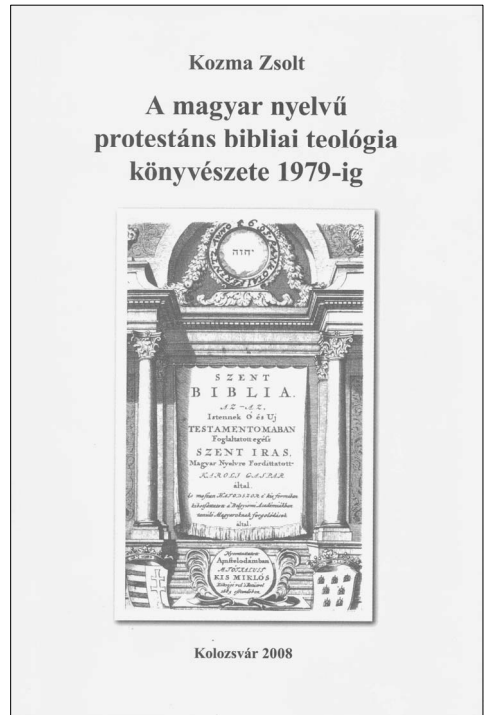
Kozma Zsolt: A magyar nyelvű protestáns bibliai teológia könyvészete 1979-ig.

Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. Kolozsvár 2008.

Nagy horderejű alkotásokról nehéz feladatot jelent az érdemüknek megfelelő ismertetés. Márpedig Kozma Zsolt könyve méltán nevezhető – ez ideig – mintegy páratlan értékű – a maga nemében – a magyar nyelvű teológiai irodalomban. Ez nem felületen mozgó udvarias megállapítás, hanem az evangéliumi ügyszeretet beszéde.

Elöljáróban hadd utaljak Makkai Sándornak *Az erdélyi református irodalom 1850-től napjainkig* (1925) című kiadványára. Ebben állapítja meg, hogy „nem lehet beszélni” a magyar református egyházi irodalom történetének megírásáról... Ilyen célzattal sem összegyűjtve, sem áttanulmányozva, sem rendezve, sem méltatva nincsenek a vonatkozó irodalmi termékek. Meggyőződésem – írja Makkai –, hogy... a magyar református egyház irodalmi kincse úgyszólván sötétségben és ismeretlenségben kallódik... S ennek két fájdalmas oka van. Egyik az, hogy a teológiában és az egyház életében következetesen lebecsültük és elhanyagoltuk azt, ami örökség és kezdés volt, és mindig az idegent majmoltuk és pártoltuk, a németet vagy az angolt, körülmények és divat szerint, sápkórosan sopánkodva a »sajnos, szegény magyar(nyelvű)« teológiai tudomány és irodalom felett... A másik fájdalmas ok pedig az, hogy megvettetett a hit irodalmi öntudatosítása, az írott szó óriási jelentősége és erejének nívója, szervezett igénybevétele.” (5–6.)

Bizonyos, hogy Makkai *egyéni banghordozása* nehezen fogadható el – kiszakítva

az összefüggésekből – a maga egészében, de lényegbevágó megállapítása mindmáig igaz. Ma is érvényesek az általa kifejezett intések. Ti. egyfelől hiányzik anyanyelvű „teológiai örökségünk” kellő megbecsülése, másfelől az „írott szó” ügyszerű felkarolása. Sajnos, napjainkban a tudományosság megérésénél és igazolásánál mintegy kritériumnak tűnik, hogy valaki többszáz külföldi forrásra hivatkozzék, semmint az anyanyelvű sajtótermékekre. Az ilyenek vagy „nem léteznek”, vagy „szegényesen” csökkent értékűek és elhanyagolhatók.

Kozma Zsoltnak a közel 300 *oldalnyi könyvészeti alkotása* épp a Makkai szellemében saját protestáns teológiai irodalmi örökségünknek ez ideig párját ritkító részleges feldolgozása. Bizonyos ugyan, hogy csak a „bibliai teológia” keretei között mozog, de a kiterjedő magyar nyelvű anyag feldolgozásával hozzájárul remény szerinti anyanyelvű írásmagyarázat-elméletünk (hermeneutika) és exegézisünk történetének a megírásához. Nemcsak, hanem egyszersmind könyvészeti munkára serkent szisztematika és praktika teológiai múltunk feltárása és írásba foglalása terén is. Ameddig nem rendelkezünk az egyes teológiai diszciplínák anyanyelvű teológiai irodalmának adatszerű előadásával, mindaddig hazai vetületben a gyökértelenség légkörében élünk. Márpedig ahhoz, hogy igehirdetésünk valóban Ige-üzenet hirdetése lehessen, elengedhetetlen *az előttünk járók* gyümölcstermésének az ismerete. Így érvényesülnek az Úr Jézus igénye iránti engedelmességünk: „Én annak az aratására küldtek titeket, amit nem ti munkáltatok; mások munkálták, és ti a mások munkájában állottatok.” (Jn 4,38)

Kozma Zsolt könyve felbecsülhetetlen eszköz az előttünk járó „*mások*” munkájának megismeréséhez és szakszerű írásba foglalásához. Méltán elvárható tőle, hogy az 1979 utáni irodalom könyvészetét is feldolgozza. Ha pedig ő ezt – bármely ok folytán – nem végezheti el, úgy az ifjabb teológus nemzedék „prioritásának” tekinthető a szolgálat egyéni vagy közösségi vállalása.

Hangsúlyozni kell, hogy Kozma Zsolt alkotása nemcsak az előbbieken érintett általános jellegű kitekintés szerint nélkülözhetetlen, hanem egyszersmind a *részletkérdések* sokasága összefüggésében is. *Tárgymutatója* (253–257) lehetővé teszi, hogy a közvetlenül vagy közvetett módon előadott problémáknál (pl. Biblia, bibliká teológia, írásmagyarázat, igehirde-

tés, Jézus Krisztus, Izrael népe, élt, örök élet, imádság, szolgálat, Újszövetség, zsinagóga, illetve a bibliai lókusok sokasága) évszázadok lelkisége-szellemisége bontakozzék ki az olvasók és tanulmányozók számára. A többezer (3423) névhez és fogalomhoz tízezres utalások kapcsolódnak úgy, hogy a tanulmányozó percek alatt áttekintheti a szóban forgó évszázadok (XV–XX.) legfontosabb teológiai irodalmát.

Szemléltetés végett jegyezzük meg, hogy a *könyvészeti rész* (19–250.) 3423 szerzőnek, illetve „kéziratnak” és „nyomtatott kiadványnak”, „könyvnek a megjelölését tartalmazza.

A *tárgymutatóban* (254–277) esetről esetre fel van tüntetve, hogy az adott fogalom hol, mikor, kinél és hogyan jelentkezik a kereken hat évszázad ideje alatt. Például az „örök élet, örökkévalóság” esetében a 3423 sorszám közül olvasható az 1380-nál: „Károlyi Péter: A halálról, feltámadásról és az örök életről, Debrecen 1575.”; az 1714-nél: „Kuun Géza: Az örökkévalóság fogalmának kifejezése a sémi nyelvekben. NyK (=Nyelvtudományi közlemény, 1865.”; a 2059-nél: „Nagy Béla: Hogyan tanított Pál apostol a feltámadásról és az örök életről. SpRL (=Sárospataki Református Lapok, 1912.”; a 2405-nél: „Pongrácz József: János evangéliumának magyarázata. pp (=Pápa) 1939.”; a 2585-nél: „Ruszkay Gyula: A halál és a túlvilág. PEIL (=Protestáns Egyházi és iskolai lap) 1901, 213., 229., 243.”; a 2588-nál: „Ruszkay Gyula: Van-e túlvilág? PEIL 1903, 8., 23.”

Az „örök élet” fogalmánál önként adódik a kérdés: ilyen nagy jelentőségű témánál miért csak az 1875., 1865., 1912. és 1912. évekről található a forrásértékű irodalom? Ez a látszólagos hiány más címeknél is fölmerül. Azonban magától adódik, hogy a hivatkozott tanulmányok nyomán az olvasó figyeljen az *írásmagyarázatokra*, valamint a *lexikonokra* (a 297.

sorszámánál Bod Péter: A Szentírás értelmére vezető magyar lexikon. Kolozsvár 1746; a 481-nél Czeglédi Sándor–Hamar István–Kállay Kálmán: Bibliai lexikon, Budapest 1931; a 889-nél: Gecse Gusztáv–Horváth Henrik: Bibliai Kislexikon, Budapest 1978; a 2017-nél: Murányi János–Hamar István: Bibliai kézi lexikon. Budapest 1917; az 1821-nél: Maklári Pap Lajos: Bibliai egyezményes szótár. Pest 1855. Nem található ugyan a könyvben, de ide kívánczik Kőrösi Mihály Magyar Konkordanciája, Győr 1788, valamint a szerző megnevezése nélküli *Bibliai nevek és fogalmak* c. kiadvány. Ez utóbbit márcsak azért is érdemes fölemlíteni, mert – sajnos – igazolja Makkainak a gondolatvilágát. Nevezetesen: az „Evangéliumi Kiadó” forrásai között egyetlen magyar nyelvű irodalomra való hivatkozás sem szerepel. Mintha az előbbieken említett anyanyelvű művek egyáltalán nem is léteznének).

Visszatérve az „örök élet” összefüggésében említett irodalomra, hangsúlyozni kell, hogy az ugyanazon fogalmakörhöz tartozó címszavaknál (feltámadás, halál, eszkatológia, időszemlélet, parúzia stb.) akár száznál is több forrás található. Ha pedig a bibliai locusok jegyzékére figyelünk (pl. Jn 5,1–21; 1Kor 15; Jel 21–22), úgy még inkább kiteljesedik az örök életre vonatkozó anyag. Eközben megjegyzendő, hogy az örök élet szemléltető példája átvitt értelemben a címszavak sokaságára szintén vonatkozik.

Az *alapanyagának számító könyvészeti rész* (19–250) és *tárgymutató láttán* (254–277) nem mulasztható el a szerző iránti csodálkozás a bizonyára hosszú esztendőket igénybe vevő szolgálatáért. Mintegy kis könyvtárat kitevő anyagot kellett áttanulmányoznia ahhoz, hogy a 15. századtól kezdve kiválogathassa és rendezhesse, majd pedig az írók névsorba foglalásával bemutathassa a 3423 számot tartalmazó *közleményjegyzéket*. Munkáját jellemzi,

hogy a címek szerint felsorolt hatalmas anyagban helyére talál közel száz időszaki kiadvány, amelyek közül több mint harmincat – némelykor 100 évfolyammal (pl. a *Református Szemlénél* és a *Keresztény Magvetőnél*) – teljes egészükben ő maga dolgozott fel. A *gyűjteményes* kötetek pedig (pl. *Kecskeméthy Emlékkönyv* 1934, *Ravasz Emlékkönyv* 1941, *Régi Magyar költők Tára, Károli Emlékkönyv* 1890., 1891., 1940, a *Biblia Világa* 1973) elérik a csaknem félszázad (47). Ilyen teljesítmény a ritkaságok közé tartozik. Remélhetőleg nem veszi rossz néven a szerző, ha jelen összefüggésben hiányoljuk a már említett Kőrösi Mihály *Magyar Konkordanciájának* (Győr 1788) és az előbbieken szintén említett *Bibliai nevek és fogalmak* ismeretlen szerzőjű lexikonnak a figyelmen kívül hagyását.

Ismertetésünk végén még rá kell mutatni a *Bevezetés* tájékoztató szempontjaira. Bizonyos, hogy sajátos feladatot jelentett a „bibliai teológia” (tehát nem a biblika teológia) „határvonalának” fölöttébb nehéz meghúzása. Kozma Zsolt előadja a maga alapos beállítottságát, de mégis rá kell mutatni – talán vele egyetértésben –, hogy a teljes értékű elhatárolás bárki számára megvalósíthatatlan. Föltehetően erre utal ő is az idéző jeles megállapításával: „A bibliai teológiai jelleg” melletti döntés úgyszólván elkülöníthetetlen akár a társ-diszciplínáktól, akár – közelebről – a prédikációs irodalomtól. Nemcsak, hanem némely címnél és fogalomnál elkerülhetetlenül szükséges a „határvonal” kölcsönös átlépése. Ha valaki elkészítené (bárcsak megtörténne!) a szisztematika teológia könyvészetét, még inkább az ige hirdetését, akarva, nem akarva jegyzékbe kellene vennie – a bibliafordításoktól függetlenül is – a „bibliai teológiai” anyagot. Ez természetesen adódik a hitelles teológiai gondolkozásból. Hogyan is lehetne például a „feltámadás” az „eszkatológia” és hasonló problémákat

mereven elhatárolni a dogmatikától vagy a prédikációs irodalomtól, illetve az „egyházat”, „egyházszervezetet” s hasonlókat a gyakorlati teológiától? A teológiai műveltség csak a szent egyoldalúság mértéke alatt ismerheti a merev elhatárolást. Ezt jelenti – gondoljuk – Kozma Zsoltnál a *Bevezetésben* olvasható „összeállítótól függ” kifejezés. Ugyanez vonatkozik – bár jelentősen kisebb mértékben – a „felekezeti jelleg” alcíme is.

Nem tartozik ugyan a szorosabb értelemben vett ismertetéshez, de mégis említésre méltó, hogy Bottyán János *Magyar Biblia Évszázadai* c. művében a „kódexek irodalmánál” a hivatkozott nevek között nem szerepel a Kozma Zsolté. Ez természetes, mert az 1982-ben megjelent mű nem foglalható egy közel két évtizeddel (2008) később nyomdafestéket látó alkotással. Ha azonban a Kozma Zsolt könyve idejében (1982) jelent volna meg, úgy az ő neve is Bottyán jelentős forrásjegyzékéhez tartozna. A magyar református könyvkiadásra – s talán Kozma Zsolt-ra is – ráillik Ady költeménye: „Akik mindig elkésnek.”

Mindenesetre szem előtt tartva, illesse elismerés az Erdélyi Református Egyházkerületet a kiadásért, és az olvasók feltételezett igényét azért, hogy elkészülhessen a mű folytatása az 1979 utáni több mint negyedszázad tekintetében. A szerző pedig adjon hálát az Anyaszentegyház Urának a befejezés elvégezhetéséért. A netaláni második kiadásban minden biztonnyal olvasható lesz Kovács Károlynak a *Hellenizmus, Róma és Zsidóság* (1939) c. kortörténete, valamint Szentzi Tsene Péternek a *Helvetika fordítása* (1616), melynek I. és II. fejezete kimondottan a Szentírásról és annak magyarázatáról szól, mindmáig nélkülözhetetlen hermeneutikai alapvetéssel.

Bármi is történnék a „folytatás” dolgában, Kozma Zsolt könyvészeti munkásságáért hálaadással imádkozunk és neki mind egyházépítési tekintetben, mind a tudományosság viszonylatában köszönetet mondunk.

Tókécs István

Előszó

Az ígebírdető lelképásztor és a tudós teológus kötelezett, és rá is van utalva, hogy „első kézből”, a Szentírásból vegye át az üzenetet. De azt is tudnia kell, hogy előtte mások is, az Íráskutatásban jártasabbak, már eljutottak a szöveg valamilyen megértésére. Abhoz, hogy ezt elismerje, a hívő ember alázata szükséges, abhoz, hogy felhasználja, a tudós becsületessége. Ennek a feltételezésével kell segítségül hívnia a kommentárok és a textusok jegyzékét.

Az összeállítás – amely a 17. századdal kezdődik és a református és evangélikus magyar nyelvű irodalomra szorítkozik – két részből áll. Az elsőben az egyes bibliai könyvekről szóló teljes kommentárokat soroltam fel, amelyek többségükben önálló kiadványok (könyvek), de jegyeztem egypár olyant is, amelyek folyóiratokban, sorozatban láttak napvilágot. A második részbe az egyes bibliai szövegösszegekhez írt exegéziseket, rövidebb jegyzeteket vettem fel, de jegyeztem néhány, az egész bibliai könyvre vonatkozó tanulmányt is.

Próbáltam valamelyes tudományos szintet megtartani. Az első részbe nem kerültek be az építő irodalomhoz tartozó magyarázatok. Ez a második részre is vonatkozik, ami azt is jelenti, hogy nem jegyeztem a prédikációs irodalmat.

Akik ezt az összeállítást igénybe veszik, kérem, tartsák szem előtt egyfelől a fenti feltételeket, másfelől, hogy magam is úgy látom, hogy a teljesség elérése csak törekvés, egyelőre még el nem ért cél.

Kolozsvárt, 2008 júniusában.

Jó munkát, áldott szolgálatot kívánok:

Kozma Zsolt